

Психологиялық-педагогикалық қолдауды сәтті жүзеге асыру үшін балалардың сөйлеу тілінің лексикограмматикалық жүйесін келесі бағыттарда дамыту жұмыстарын жүргізу қажет:

- сөздікті байыту, яғни балаларға бұрын белгісіз болған жаңа сөздерді игеру;
- сөздікті нақтылау, яғни балаларға белгілі сөздердің мазмұнын толтыру, түсініксіздікті, синонимияны нақтылау және т. б.;
- сөздікті белсендіру, яғни пассивтіден белсенді сөздікке мүмкіндігінше көп сөздерді беру, сөздерді сөйлемдерге, сөз тіркестеріне қосу;
- сөйлеудің әртүрлі бөліктерін үйлестіруге мүмкіндік беретін сөйлеу жағдайларын жасау.

Осылайша, жалпы білім беретін мектепте сөйлеу қабілеті бұзылған студенттерге психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету оның кепілдендірілген әлеуметтенуіне және оқу материалын сәтті меңгеруге ықпал етеді. Сөйлеудің лексикалық және грамматикалық құрылымын дамыту бойынша мақсатты жұмыс бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу деңгейінің дамуына оң серпін береді. Сөйлеу қабілеті бұзылған бастауыш сынып оқушыларға арналған инклюзивті бағдарламаларда психологиялық-педагогикалық қолдауды қолдану – оқу нәтижелеріне оң әсер етеді. Сапалы оқытудың басты белгісі инклюзивті оқытудың барлық субъектілерінің толық қосылуы мен өзара іс-қимылына байланысты. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық қолдауын дұрыс ұйымдастыру арқылы алынған нәтижелерде тиімділікке қол жеткізуге болады және әлеуметтенудегі қиындықтарды жеңуге, ұсыныстарды қабыптастыруға және ойларды ұсынуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Казахстанская правда. 2010. 19 маусым. 11-12 б.
2. Инклюзивті білім беру бойынша ашық құжаттама. ЮНЕСКО, 2003
3. Мүмкіндігі шектеулі балалардың оқу жетістіктерін критериялы бағалау жүйесі бойынша әдістемелік ұсыныстар. - Астана, 2015.
4. Махмутова А.Г. Қостанай облысының білім беру ұйымдарында мүмкіндігі шектеулі балаларды қолдаудың білім беру саясаты // Қазіргі заманғы жоғары мектеп: инновациялық аспект. 2012. №4.
5. Скрябина Д. Ю, Баженова В.В. Психолого-педагогическое сопровождение младших школьников с особыми образовательными потребностями в инклюзивном пространстве образовательной организации // Ғылым және мектеп. 2020. №1.
6. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. предложения/ Елисеева И.Г., Ерсарина А. К. - Алматы: РЦРИиСО, 2019. 118 б.

АУТИСТІК СПЕКТРІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ТУРАЛЫ

Тебенова Қ.С., Турсынбаев Д.С.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Аутистік спектрінің бұзылысы бар балаларды оқыту проблемасы күрделі және көп қырлы. Қазіргі уақытта аутистік спектрі бұзылған балалар санының өсу тенденциясы байқалады. Ерте жастағы балалар аутизмі ең күрделі психикалық дамудың бұзылыстары болып табылады. Бұл синдром 2,5-3 жасқа дейін толық түрінде қалыптасады.

Қазіргі кезде мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық қолдау әдістерін әзірлеу кезінде аутистік спектрі бұзылған балаларға (АСБ) түзету көмегі мәселесі өзекті болып

отыр. Бұл бұзылулар тобы әртүрлі қарым-қатынас және әлеуметтік байланыстардың бұзылуымен, сондай-ақ стереотипті мінез-құлықпен, өте тар мүдделермен сипатталады.

Қоршаған ортадағы тұрақтылық пен стереотипті мінез-құлықты анықтайтын динамикалық өзгеретін ортамен белсенді қарым-қатынас орнатудағы аффективті проблемалар мен қиындықтар АСБ балаларға тән. АСБ бар баланың психикалық дамуының тән ерекшелігі – олардың көріністерінің сәйкес келмеуі мен анық еместігі. О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг аутизмдегі психикалық даму психикалық және жалпы өміршеңдіктің реттелуі бұзылған кезде аффективтік сезімталдық шегі төмендеген кезде ерекше жағдайда болатындығын атап көрсетеді. Қоршаған ортаға адекватты жауап қайтарудың мүмкін еместігі әлемге белсенді бейімделу міндеттері де, қорғау мен өзін-өзі реттеу міндеттері де бала үшін ең маңызды болып табылатындығына әкеледі. Бұл АСБ бар баланың психикалық функцияларының дамуындағы бұрмалауға әкеледі [1, 2, 15 б].

Аутизмдегі даму мүгедектік дәрежесі айтарлықтай өзгеруі мүмкін. АСБ бар баланың интеллектуалды дамуы өзіне тән ерекшеліктерге ие. Кейбір зерттеушілер бұл балалардың көпшілігі интеллектуалды артта қалғанын анықтады, бірақ олардың кейбіреулері өз интеллектілерін сақтайды. Когнитивті бұзылулар – бұл интеллектуалды функциялардың қалыптасуына айтарлықтай кедергі келтіретін осы балалардың мінез-құлқының қайталама нәтижесі деп саналады.

АСБ бар балалар ақыл-есі артта қалған және интеллектуалды, ішінара дарынды бола алады, сонымен бірге қарапайым және әлеуметтік дағдыларға ие. Бұл жағдай психикалық дизонтогенезге ұқсас бұрмаланған даму деп В.В. Лебединский ерекше атап өтті.

Қоғамды ізгілендіру жағдайында бұрын оқуға жарамды емес деп саналған балалар енді жалпы немесе арнайы (түзету) білім беру жүйесіне қосылды. Осыған байланысты аутистік спектрі бұзылған балаларға білім берудің заманауи жүйесін құру мәселесі өте өзекті деп көрсетілген.

Жалпы білім беретін және арнайы (түзету) мектептердің мамандары аутизмдегі психикалық дамудың бұзылу сипатына байланысты қиындықтарға тап болады. Оқыту барысында АСБ бар баланың өзі мен оның сыныптастарының оқу процесін ұйымдастыруға кедергі болатын мінез-құлық проблемалары мен қарым-қатынас қиындықтары болып табылады.

Мұндай балаларға білім беру жетекші бағытқа айналмайды. Тұрақты немесе әлсіреген білімді игеру қабілетімен балалар ойлау қабілетінің бұзылу белгілерін көрсетеді. Ойындар мен қиялдар әдетте шындықтан алыс. Олар әдетте монотонды. В.В. Лебединскийдің пікірі бойынша интеллектуалды кемістіктер әлеуметтік құзыреттілікті қажет ететін тапсырмаларды орындау кезінде көбірек байқалады. АСБ бар балалар көбінесе стереотипті шешімдерді қажет ететін тапсырмаларға басымдық береді.

АСБ бар балалардың қазіргі білім беру жүйесіне енуі қиын. Уақтылы диагностикасыз және адекватты клиникалық, психологиялық-педагогикалық түзетулерсіз бұл балалардың көпшілігі оқу материалын игеруде айтарлықтай қиындықтарға тап болады және қоғамдағы өмірге бейімделмеген болып шығады. Керісінше, ерте кешенді диагностика және түзету жұмыстарының уақтылы басталуымен АСБ бар балалардың көпшілігі жалпы білім беретін немесе арнайы (түзету) мектепте оқуға сәтті дайындалуы мүмкіндік алады және көбінесе олардың білімнің әр түрлі салаларында әлеуетін дамытуға болады.

АСБ бар баламен түзету жұмыстары кешенді түрде, түзету жұмыстарын мамандар тобы: психиатр, невропатолог, психолог, нейропсихолог, дефектолог, логопед, музыка қызметкері және ата-аналар тобы жүргізсе сәтті болады. Балаларда мамандар арқылы қалыптастыратын дағдылар ата-аналардың күнделікті баламен үйде жүргізетін жүйелі жұмысында бекітілуі керек.

АСБ бар балаларға жан-жақты көмек көрсеткен кезде, тиісті түзету жағдайларын ұйымдастырған кезде келесі қағидаларды ұстанған жөн:

– түзетуге кешенді психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік тәсілді жүзеге асыру;

– түзету процесінің көрсетілетін көмектің мамандандырылған сипатымен үйлесімді интегративті бағыттылығы;

– барлық жас кезеңдеріндегі түзету жұмыстарының үздіксіздігі;

– маманның әдіснамалық тәсілін таңдағанда АСБ бар баланың қызығушылығын ескеру;

– жұмыстың топтық формаларына біртіндеп ауыса отырып, оның бастапқы кезеңдерінде түзетудің жеке сипаты;

– АСБ бар баланың отбасымен жүйелі түрде белсенді жұмыс.

Кешенді көмек көрсетудің мақсаты – АСБ бар баланы тиісті білім беру ортасы мен қоғамға интеграциялау.

Тапсырмалар:

– баланың даму деңгейін және одан әрі оңтайлы білім беру маршрутын анықтау үшін кешенді диагностикалық тексеру жүргізу;

– коммуникативті дағдыларды қалыптастыру;

– эмоционалды-ерік саласын дамыту және түзету;

– әлеуметтік қолайлы мінез-құлықты қалыптастыру;

– баланың өз құрдастарының тобына бейімделуіне көмектесу;

– баланың жоғары психикалық функцияларын қалыптастыру және дамыту;

– танымдық белсенділік пен сөйлеуді дамыту;

– аутистік спектрі бұзылған баласы бар отбасыларға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету[3, 2-14 бб.] .

АСБ бар балаларды түзетудің психологиялық-педагогикалық процесінің құрылымына келесі кезеңдер кіреді:

1. Психологиялық-педагогикалық диагностика:

– баланың дамуындағы ауытқулардың себептерін анықтау;

– ақыл-ой дамуының деңгейін анықтау;

– АСБ бар баланың мүмкіндіктері мен қабілеттеріне сәйкес оқыту бағдарламасын анықтау;

– баланы оқыту мен тәрбиелеудің жеке түзету бағдарламасын қалыптастыру бойынша ұсыныстар жасау.

2. Психологиялық түзету:

– ересектермен байланыс орнату;

– сенсорлық және эмоционалды ыңғайсыздықтың, мазасыздық пен қорқыныштың жалпы фонын азайту;

– баланың ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынасына бағытталған ақыл-ой қызметін ынталандыру;

– мақсатты мінез-құлықты қалыптастыру;

– мінез-құлықтың жағымсыз түрлерін жеңу (агрессия, аутоагрессия, негативизм, стереотиптер);

– баланың қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру және қоғамда әлеуметтендіру.

3. Педагогикалық түзету:

– өзіне-өзі қызмет ету дағдыларын дамыту;

– мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту (қабылдаудың, моториканың, зейіннің, сөйлеудің нақты дамымағандығын түзету; визуалды және шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру);

– әмбебап білім беру қызметін қалыптастыру;

– жеке, пәндік және пәндік оқу нәтижелерін қалыптастыру;

– түзету-дамыту міндеттерін жүзеге асыру, қоршаған әлем туралы идеяларды кеңейту.

4. Дәрілер арқылы түзету: психофармакологиялық және қалпына келтіретін терапия, арнайы элиминациялық диетаны қолдану.

5. Отбасымен жұмыс:

– отбасы мүшелеріне арналған психотерапия;

– ата-аналарды баланың психологиялық дамуының ерекшеліктерімен таныстыру;

- АСБ баланы үйде оқыту мен оқытудың жеке бағдарламасын құру;
- ата-аналарға аутист баланы қалай тәрбиелеу, оның режимін ұйымдастыру, өзіне-өзі қызмет ету дағдыларын қалыптастыру және мектепке дайындықты үйрету.

Отбасымен ынтымақтастық аутист баламен түзету жұмысының шешуші факторына айналады. Алынған білім мен дағдыларды күнделікті шоғырландырусыз, үйдегі тапсырмаларды пысықтамай, барлық отбасы мүшелерін түзету жұмыстарына, психологиялық-педагогикалық жұмыстарға қосу ең аз тиімді болады. Отбасымен бірлескен жұмысты ұйымдастыру оның мазмұнын, ұйымдастырылуы мен әдістемесін анықтайтын негізгі ережелерге негізделген [4, 5, 77 б.]:

- баланың даму мақсаты мен міндеттері мұғалімдер мен ата-аналарға түсінікті болған кезде қол жеткізілетін бірлік. Отбасы АСБ бар балалармен жұмыс істеудің негізгі мазмұнын, әдістерін білуі керек;
- топтағы баламен жүйелі және дәйекті жұмыс;
- әр балаға және отбасына олардың қызығушылықтарын, қабілеттері мен мүмкіндіктерін ескеру.

АСБ бар балаларды кешенді түзету және оңалту жұмыстарын жүргізген кезде кейбір ережелерді сақтау қажет.

1. Байланыс орнатқан кезде сіз оған жағымсыз жағдайларды болдырмау үшін кез-келген қысымды алып тастауыңыз керек, тіпті балаға тікелей жүгінуіңіз керек.

2. Біртіндеп сіз осындай жағымды сәттердің санын көбейтіп, балаға адаммен сөйлесу қызықты әрі пайдалы болатындығын өзіңіздің жағымды эмоцияларыңызбен көрсетуіңіз керек.

3. Баламен эмоционалды байланыстар қатаң мөлшерде болуы керек. Олардың көптігі кезінде бала қайтадан сөйлесуден бас тартуы мүмкін.

4. Жаттығудың бастапқы кезеңдерінде басты міндет – тапсырмаға деген көзқарасты, табандылықты, зейіннің шоғырлануын қалыптастыру.

5. Сіз өзіңіздің сұранысыңызды немесе тапсырмаңызды нақты тұжырымдауыңыз керек. Сұранысты бірнеше рет қайталамаңыз. Егер бала оған жауап бермесе, тапсырманы баланың қолын бақылау арқылы бірге орындау керек.

6. АСБ бар баланы оқыту кезінде сізге: іс-әрекеттің нақты сызбасы, көрнекі қолдау, назар аударатын заттардың болмауы, күнделікті стереотиптік жағдайды қайталау қажет.

7. Белсенділіктің жиі өзгеруі өте маңызды, өйткені ерте жастағы аутизм синдромы бар балалар психикалық қаныққандықтан тез физикалық тұрғыдан шаршайды. Әрбір жаттығу 10 минуттан аспауы керек.

8. Баланың қалаған мінез-құлқын нығайту үшін сіз әртүрлі ойын-сауық түрлерін, дәмді тағамдарды, сүйікті байланыс түрлерін, әдеттегі мадақтауды қолдана аласыз. Баланың күшейтілген мінез-құлқандықтан кейін бірден марапатталуы маңызды.

10. Жас ерекшеліктерін ескеру қажет. Баланың ішкі ырғағына сәйкес жүктемені нақты мөлшерлеу керек. Оның назары басқа нәрсеге аударылған кезде, сіз тағы бір рет өтініш жасамауыңыз керек, одан гөрі оның назарын аударуға тырысыңыз, содан кейін өтініш немесе нұсқаулық жасаңыз.

11. Балаға бәрін бірден үйретуге тырысудың қажеті жоқ, алдымен оған қол жетімді бір шеберлікке назар аударған жөн, оны біртіндеп басқа, жиі қайталанатын жағдайлардағы қарапайым операцияларға байланыстырыңыз.

12. АСБ бар балаға қажетті дағдыларды алу процесі ұзақ және біртіндеп жүреді және ересектерден үлкен шыдамдылықты талап етеді.

Түзету топта немесе басқа арнайы мекемеде немесе үйде айналысатын АСБ бар баланың әлеуметтік бейімделуінің жетістігі ата-аналардың және барлық мамандардың іс-әрекеттерін үйлестіру қабілетімен тығыз байланысты.

Әрбір АСБ бар баланы жаппай немесе арнайы (түзету) мектеп деңгейіне шығаруға мүмкіндік бар. Ол үшін баламен жұмыс жасайтын мамандардың және ата-аналардың жұмысы мақсатты, қарқынды болуы қажет.

АСБ бар балалармен жұмыс жасау күрделі және ұзақ процесс екенін ұмытпаған жөн, ол процесс ұзақ жылдарға созылады. Прогресстің әрбір, тіпті кішігірім қадамы да қымбат: бұлардың ішіндегі алғашқы қадамдар өмірге бейімделуге және жетілуге жол қалыптасады. Кез-келген баланың қалауы бойынша мұндай жол бола бермейді. Бірақ баланың осы жолда тапқан білімі оның бойында қалады және оған тәуелсіз әрі сенімді өмір сүруге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аутизм. Методические рекомендации по коррекционной работе / под ред. Морозова С. А. (материалы спецкурса). - М.: Изд-во «Сигнал», 2003.
2. Аутизм: практическое руководство для родителей. - М.: Изд-во «Сигнал», 2002.
3. Баенская Е. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (с раннего возраста). - М.: Изд-Во: Теревинф, 2009.
4. Брюс Л. Бейкер, Алан Дж.Брайтман. Путь к независимости: обучение детей с особыми потребностями повседневному жизненным навыкам. - М.: Изд-Во: Теревинф, 2002.
5. Доман Г. Что делать, если у вашего ребенка повреждение головного мозга или повреждение головного мозга, умственная отсталость, церебральный паралич, эпилепсия, аутизм, атетоидный гиперкинез, гиперактивность, недостаток внимания, задержка развития, синдром Дауна. - М.: Изд-Во: Теревинф, 2007.

ФОРМИРОВАНИЕ САМОСОЗНАНИЯ СТАРШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА В УСЛОВИЯХ СПЕЦИАЛЬНОЙ ШКОЛЫ-ИНТЕРНАТА

Токаренко Л.В., Туганбекова К.М.

Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Караганда

Самосознание возникает и развивается на основе такой практической деятельности ребенка, которая предполагает его собственную активность и сотрудничество с окружающими людьми, а система воспитания и образования играет в этом процессе решающую роль. Самосознание характеризуется также своим продуктом - представлением о себе, «Я — образом». Это различие процесса и продукта в психологический обиход было введено У. Джемсом в виде различения «чистого Я» (познающего) и «эмпирического Я» (познаваемого) [1].

Познает, конечно, не сознание, но человек, обладающий сознанием и самосознанием. При этом он пользуется целой системой внутренних средств: представлений, образов, понятий, среди которых важную роль занимает представления человека о себе самом: о своих личностных чертах, способностях, мотивах. Представления о себе, таким образом, являясь продуктом самосознания, одновременно является и его существенным условием, моментом этого процесса.

Экспериментальные данные показывают, что образ «Я» как совокупный продукт информации, полученной в общении и через личный опыт, представляет собой сложное единство осознаваемого и неосознаваемого, устойчивого и изменчивого, реального и воображаемого [2].

Самосознание - это, прежде всего, процесс, с помощью которого человек познает себя и относится к самому себе. Самосознание возникает и развивается на основе такой практической деятельности ребенка, которая предполагает его собственную активность и сотрудничество с окружающими людьми, а система воспитания и образования играет в этом процессе решающую роль.

Образы собственного «Я» сложны и неоднозначны. Здесь и реальное «Я» (как вижу себя в данный момент), и динамическое «Я» (каким я стараюсь быть), и идеальное «Я» (каким я должен стать), и фантастическое «Я» (каким я хотел бы быть, если бы все было возможно), и целый ряд других представляемых «Я».